

ΥΠΑΡΧΕΙ ΣΧΕΣΗ ΜΕΤΑΞΥ ΤΗΣ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΕΞΕΓΕΡΣΗΣ ΤΟΥ 1897 ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΝΑΚΑΛΥΨΗΣ ΤΟΥ ΝΑΥΑΓΙΟΥ ΤΩΝ ΑΝΤΙΚΥΘΗΡΩΝ;

I.X. Σειραδάκης

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Φυσικής, Τομέας Αστροφυσικής, Αστρονομίας
και Μηχανικής, 54124 Θεσσαλονίκη (jhs@astro.auth.gr)

ΠΕΡΙΛΗΨΗ:

Η Κρήτη ανακηρύχθηκε επαρχία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας το 1646 . Έκτοτε υπήρξαν πολλές προσπάθειες από τους Κρήτες να ανακτήσουν την ελευθερία τους, ιδίως μετά την απελευθέρωση της Ελλάδας το 1821. Τον Ιανουάριο του 1897 μετά από σκληρά διοικητικά μέτρα και βαρείς φόρους που επέβαλαν οι τουρκικές αρχές, ξέσπασε εξέγερση που σύντομα επεκτάθηκε σε όλες υπαίθριες περιοχές του νησιού. Η εξέγερση υποστηρίχθηκε από την ελληνική κυβέρνηση, η οποία εγκατέστησε ένα οπτικό τηλεγράφο μεταξύ της Γραμβούσας στην ΒΔ Κρήτη, τα Αντικύθηρα και τα Κύθηρα. Η Τουρκία εισέβαλε στην Ελλάδα και τελικά ο πόλεμος τελείωσε μετά την παρέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων.

Μετά το τέλος του πολέμου, όλος ο στρατός αποσύρθηκε από τα Αντικύθηρα. Για κάποιο λόγο, όμως, παρέμεινε ο χειριστής του οπτικού τηλεγράφου.

Την Παρασκευή, μετά το Πάσχα του 1900 (της Ζωοδόχου Πηγής), η είδηση για την ανακάλυψη του ναυαγίου των Αντικυθήρων μεταδόθηκε από τα Αντικύθηρα στα Κύθηρα, χρησιμοποιώντας τον οπτικό τηλεγράφο. Η είδηση αυτή διαβιβάστηκε στο Υπουργείο Παιδείας στην Αθήνα, όπου όμως, απερρίφθη ως μη αξιόπιστη.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ:

Ο *Μηχανισμός των Αντικυθήρων* ήταν ένας φορητός αναλογικός υπολογιστής εκπληκτικής τεχνολογίας. Κατασκευάστηκε πριν από 2000 χρόνια και χρησιμοποιείτο για τον ακριβή υπολογισμό της θέσης του Ηλίου, της Σελήνης και, πιθανώς, των πλανητών, στον ουρανό. Υπολόγιζε τις φάσεις της Σελήνης, προέβλεπε εκλείψεις και προσδιόριζε την ημερομηνία τέλεσης των αρχαίων στεφανιτών αγώνων.

Ήταν συναρμολογημένος σε ένα ξύλινο κιβώτιο (πυξίδα) διαστάσεων 32 εκ. × 16 εκ. × 10 εκ. (περίπου όσο ένα σημερινό Laptop!). Την μπροστινή και την πίσω επιφάνεια κάλυπταν μπρούτζινες πλάκες, με ημερολογιακές ή αστρονομικές κλίμακες και δείκτες. Οι επιφάνειες αυτές προστατεύονταν από δύο (επίσης) ξύλινα εξωτερικά καλύμματα, στα οποία ήταν προσαρμοσμένες πυκνογραμμένες μπρούτζινες πλάκες. Περιείχε τουλάχιστον 30

συνεργαζόμενους οδοντωτούς τροχούς (γρανάζια) και η πολυπλοκότητά του είναι πολύ μεγαλύτερη από αυτήν όλων των συσκευών που κατασκεύασε ο άνθρωπος κατά την επόμενη χιλιετία (Freeth T., Bitsakis Y., Moussas X., et al. 2006).

Είναι τόσο σημαντικός για την εξέλιξη της Τεχνολογίας, όσο και η Ακρόπολη για την εξέλιξη της Αρχιτεκτονικής. Παρόμοιος αρχαίος μηχανισμός δεν έχει βρεθεί μέχρι σήμερα. Έτσι εύλογα γεννάται το ερώτημα τι τεχνική υποδομή υπήρχε την εποχή που κατασκευάστηκε και τι απέγινε η γνώση και η τέχνη που περιείχε. Όπως αναφέρει ο *Φυσικός, Μαθηματικός και Ιστορικός των Επιστημών*, Ντέρεκ Ντε Σόλα Πράις (de Solla Price, 1974) «είναι το παλαιότερο δείγμα επιστημονικής τεχνολογίας που διασώζεται μέχρι σήμερα και αλλάζει τελείως τις απόψεις μας για την αρχαία ελληνική τεχνολογία».

2. Η ΚΡΗΤΙΚΗ ΕΞΕΓΕΡΣΗ ΤΟΥ 1897

Με εξαίρεση ενός διαστήματος (824 – 961 μ.Χ.) Αραβικής διακυβέρνησης (Σαρακηνών), η Κρήτη υπήρξε τμήμα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας μέχρι το 1204 μ.Χ. Το 1204 μ.Χ. κατελήφθη κατά την Δ' Σταυροφορία και επωλήθη έναντι χιλίων ασημένιων νομισμάτων στο κρατίδιο της Βενετίας, υπό την κυριαρχία του οποίου παρέμεινε μέχρι την επικράτηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κατά τη διάρκεια του Κρητικού Πολέμου (1645-1669). Έκτοτε υπήρξαν σημαντικές εξεγέρσεις ενάντια στην οθωμανική κυριαρχία, ιδιαίτερα στη Δυτική Κρήτη. Μία από τις πιο διάσημες εξεγέρσεις έλαβε χώρα το 1770 μ.Χ., υπό την ενθάρρυνση των Ρωσικών ναυτικών δυνάμεων.

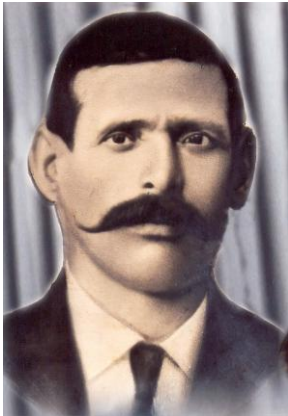
Κατά τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, ιδίως μετά την απελευθέρωση της ηπειρωτικής Ελλάδας το 1821, υπήρξαν συνεχείς εξεγέρσεις, αποτέλεσμα των οποίων ήταν η αναγνώριση της αυτόνομης *Κρητικής Πολιτείας* (1898-1913).

Το 1896 μ.Χ., ενώ η Κρήτη τελούσε, ακόμα, υπό οθωμανική κυριαρχία, οι εντάσεις επιδεινώθηκαν, καταλήγοντας σε συνολική εξέγερση. Σύντομα όλα τα μη αστικά κέντρα ελεγχόταν από τους επαναστατημένους Κρητικούς ενώ οι πόλεις από τους Τούρκους. Εθελοντές από τη στεριά (αλλά και από πολλές ευρωπαϊκές χώρες) ήρθαν στην Κρήτη και πολέμησε για την απελευθέρωση του νησιού. Τον Φεβρουάριο του 1897 η ελληνική κυβέρνηση έστειλε στρατιωτικές δυνάμεις στο νησί, υπό τη διοίκηση του υπασπιστή του βασιλέως Γεωργίου, συνταγματάρχη Τιμολέοντα Βάσσο, προκαλώντας τον ελληνοτουρκικό πόλεμο μεταξύ της Ελλάδας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Αμέσως η οθωμανική διοίκηση, με τη συναίνεση των Μεγάλων Δυνάμεων (Ιταλία, Γαλλία, Αυστρία-Ουγγαρία, Γερμανία, Μεγάλη Βρετανία και Ρωσία), απέκλεισαν την Κρήτη και περιόρισε όλες τις

επικοινωνίες μεταξύ του νησιού και της Ελλάδας¹. Το ελληνικό Υπουργείο Στρατιωτικών αντέδρασε με την εγκατάσταση ενός οπτικού τηλεγράφου μεταξύ του ακρωτηρίου Γραμβούσα στη ΒΔ Κρήτη, των Αντικυθήρων και των Κυθήρων, τα οποία ανήκαν στην ελληνική επικράτεια. Από εκεί οι ανακοινώσεις διαβιβάζονταν στην Αθήνα ενσύρματα.

3. Η ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ ΤΟΥ ΝΑΥΑΓΙΟΥ ΤΩΝ ΑΝΤΙΚΥΘΗΡΩΝ

Τον Απρίλιο του 1900 Συμιακοί σφουγγαράδες, επιβαίνοντας σε δύο μικρά σφουγγαράδικα καΐκια, αναγκάστηκαν να αγκυροβολήσουν στα Αντικύθηρα λόγω σφοδρής θαλασσοταραχής (Σβορώνος 1900). Τη Μ. Τρίτη, 4 Απριλίου 1900, σύμφωνα με το Ιουλιανό ημερολόγιο², ένας από τους πιο έμπειρους δύτες, ο Ηλίας Λυκοπάντης (Εικ. 1) βούτηξε, πιθανώς για να μαζέψει

Εικ. 1 Ο Ηλίας Λυκοπάντης ή Σταδιάτης, ο οποίος ανακάλυψε το ναυάγιο των Αντικυθήρων

θαλασσινά για το νηστίσιμο γεύμα τους. Αντί θαλασσινών, προς μεγάλη έκπληξη του ίδιου και του καπετάνιου, ο Ηλίας ανέσυρε από το βυθό τον βραχίονα ενός μπρούτζινου αγάλματος³ και ανέφερε την ύπαρξη ενός μεγάλου ναυαγίου. Την ύπαρξη του ναυαγίου επιβεβαίωσε ο καπετάνιος, Δημήτριος Κοντός. Είχαν ανακαλύψει, σε βάθος περίπου 50 μέτρων, ένα από τα πλουσιότερα αρχαία ναυάγια που έμελλε να γίνει γνωστό ως το «Ναυάγιο των Αντικυθήρων». Η είδηση της ανακάλυψης γρήγορα διαδόθηκε στους κατοίκους του μικρού νησιού. Παρ' όλα αυτά, οι σφουγγαράδες, καθώς είχαν πληρωθεί για να μαζέψουν σφουγγάρια, συνέχισαν την πορεία τους προς τις ακτές της Β. Αφρικής και επέστρεψαν στη Σύμη μετά από μερικούς μήνες. Σύμφωνα με πληροφορίες από παλαιούς σφουγγαράδες και απογόνους αυτών, η αλιεία σφουγγαριών άρχιζε τον Απρίλιο (όταν ο καιρός βελτιωνόταν) και

Εικ. 2 Στολή δύτε που χρησιμοποιείτο από τους Συμιακούς σπογγαλιείς κατά το 1900 (Ναυτικό Μουσείο Σύμης. Φωτογραφία του συγγραφέα κατά την επίσκεψή του στη Σύμη το 2008)

θαλασσινά για το νηστίσιμο γεύμα τους. Αντί θαλασσινών, προς μεγάλη έκπληξη του ίδιου και του καπετάνιου, ο Ηλίας ανέσυρε από το βυθό τον βραχίονα ενός μπρούτζινου αγάλματος³ και ανέφερε την ύπαρξη ενός μεγάλου ναυαγίου. Την ύπαρξη του ναυαγίου επιβεβαίωσε ο καπετάνιος, Δημήτριος Κοντός. Είχαν ανακαλύψει, σε βάθος περίπου 50 μέτρων, ένα από τα πλουσιότερα αρχαία ναυάγια που έμελλε να γίνει γνωστό ως το «Ναυάγιο των Αντικυθήρων». Η είδηση της ανακάλυψης γρήγορα διαδόθηκε στους κατοίκους του μικρού νησιού. Παρ' όλα αυτά, οι σφουγγαράδες, καθώς είχαν πληρωθεί για να μαζέψουν σφουγγάρια, συνέχισαν την πορεία τους προς τις ακτές της Β. Αφρικής και επέστρεψαν στη Σύμη μετά από μερικούς μήνες. Σύμφωνα με πληροφορίες από παλαιούς σφουγγαράδες και απογόνους αυτών, η αλιεία σφουγγαριών άρχιζε τον Απρίλιο (όταν ο καιρός βελτιωνόταν) και

¹ Έχουν γραφεί πολλά βιβλία και άρθρα για την Κρητική εξέγερση του 1897. Π.χ. "Τα Σελινιώτικα Νέα", 27 Φεβρουαρίου 2014.

² Την εποχή της ανακάλυψης του ναυαγίου των Αντικυθήρων στην Ελλάδα ίσχυε το (παλαιό) Ιουλιανό ημερολόγιο, το οποίο αντικαταστάθηκε από το (σύγχρονο) Γρηγοριανό ημερολόγιο στις 15 Φεβρουαρίου 1922.

³ Ο μπρούτζινος βραχίονας που ο Ηλίας Λυκοπάντης ανέσυρε από το βυθό σηματοδοτώντας την ανακάλυψη του ναυαγίου των Αντικυθήρων ανήκε στο άγαλμα του *Φιλοσόφου των Αντικυθήρων*, όπως ταυτοποιήθηκε αργότερα από τους αρχαιολόγους του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου της Αθήνας.

κρατούσε μέχρι το Φθινόπωρο⁴. Λίγους μήνες αργότερα η Αρχαιολογική Υπηρεσία ξεκίνησε

Εικ. 3 Ο οπτικός τηλεγράφος

μα σειρά συστηματικών ενάλιων ανασκαφών, με τη βοήθεια του οπλατγωγού «Μυκάλη», κατά τη διάρκεια των οποίων ανασύρθηκαν σημαντικά ευρήματα, όπως για παράδειγμα ο περίφημος *Έφηβος των Αντικυθήρων* και ο *Φιλόσοφος των Αντικυθήρων*, πολλά από τα οποία εκτίθενται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο στην Αθήνα⁵. Ανάμεσά τους ήταν και ο *Μηχανισμός των Αντικυθήρων*, ο οποίος, διαβρωμένος, κομματιασμένος και απολιθωμένος πλέον μετά από 2000 χρόνια στο βυθό της θάλασσας, έμελλε να αλλάξει τη γνώμη πού είχαμε μέχρι σήμερα για τις τεχνολογικές ικανότητες των προγόνων

μας.

4. Η ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΗΣ ΑΝΑΚΑΛΥΨΗΣ ΤΟΥ ΝΑΥΑΓΙΟΥ

Δέκα μέρες πριν, την Μεγάλη Τρίτη του 1900, δύο σφουγγαράδικα μηχανοκίνητα Συμαϊκά, που ανέβαιναν από την Αφρική, τ' ανάγκασε φρέσκος όστριαγάρμπης (Ν Δ), να καταφύγουν στον όρμο του Ποταμού στ' Αντικύθηρα. Τό ένα από τὰ δύο ξεμύτησε ως στον δίπλα κόβο Γλυφάδια, και σὲ 25 μέτρα μόνο ἀπὸ τὴν ἀκτὴ, κατέβασε μὲ σκάφανδρο δύτη, σὲ 35 ὄργυιες βάθος στὴ θέσι Πινακάκια, νὰ βγάλῃ θαλασσινὰ γιὰ τὴν νηστεία τῶν ἡμερῶν. Μὰ σὲ λίγο ἔκανε σινιάλο νὰ τὸν τραβήξουν ἀπάνω. Ἀντὶ γιὰ πίνες καὶ «γαῖδουρόποδα» ἀνέβασε ἕνα ὠραῖο χάλκινο χέρι, πὺ ἀπέσπασε ἀπὸ ἀρχαῖο ἀγάλμα πὺ βρίσκονταν μαζί μὲ ἄλλες ἀρχαιότητες στὸν βυθὸ καὶ ἔπιαναν μάρκος 55 τοῦλάχιστον μέτρα. Οἱ δύο καπετάνιοι τῶν καϊκιῶν, Δημήτριος Ἐλευθερίου ἢ Κοντὸς καὶ Ἡλίας Σταδιώτης, ἐβούτηξαν οἱ ἴδιοι νὰ βεβαιωθοῦν καὶ ἐπίσθηκαν, καὶ ἀνέδηκαν στὰ καϊκία τους κι ἔκαναν ἀμέσως πανιά γιὰ τὴν Σύμη, μ' ὄλο τὸν φουρτουνιασμένο καιρὸ.

Εικ. 4. Περίληψη του τηλεγραφήματος, όπως δημοσιεύθηκε στην Επιθεώρηση «Ἡλιος» το 1950

Ο οπτικός τηλεγράφος (ο οποίος συχνά αποκαλείται *ηλιογράφος* – Εικόνα 3) ήταν ένα απλό, αλλά αποτελεσματικό μέσο επικοινωνίας για μεγάλες αποστάσεις κατά τα τέλη του 19^{ου} και αρχές του 20^{ου} αιώνα. Η επικοινωνία επιτυγχάνονταν με τη μετάδοση οπτικών παλμών (συνήθως με κωδικοποίηση σημάτων Μορς), χρησιμοποιώντας το ανακλώμενο φως του ήλιου από καθρέφτες. Οι οπτικοί παλμοί παρήγονταν είτε με στιγμιαία κλίση του καθρέφτη κατά λίγες μοίρες προς τα πάνω ή προς τα κάτω, είτε με τη χρήση ενός σκίαστρου. Ο οπτικός

⁴ Ο Derek de Solla Price, στην εργασία που αναφέρεται παραπάνω, αναφέρει ότι οι σφουγγαράδες απέπλευσαν αμέσως μετά την ανακάλυψη του ναυαγίου για τη Σύμη. Η πληροφορία αυτή αντιτίθεται στις πληροφορίες που μας έδωσαν παλαιοί Συμακοί σφουγγαράδες ή οι απόγονοι αυτών, δηλαδή ότι η αλιευτική περίοδος των σφουγγαριών άρχιζε κατά τον Απρίλιο, όταν ο καιρός βελτιωνόταν και κρατούσε μέχρι το Φθινόπωρο. Οι πληροφορίες αυτές μας δόθηκαν στις 31 Αυγούστου 2008, όταν η ερευνητική ομάδα του Μηχανισμού των Αντικυθήρων μετέβη στη Σύμη για να αποτίσει φόρο τιμής στους Συμακοίς δύτες του 1900, ένας εκ των οποίων απέθανε και δύο έμειναν παράλυτοι κατά την ενάλια ανασκαφή από την (άγνωστη τότε) ασθένεια των δυτών.

⁵ Τον Απρίλιο 2012 στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο έγιναν τα εγκαίνια μιας σημαντικής περιοδικής έκθεσης για τα ναυάγια των Αντικυθήρων, όπου παρουσιάστηκαν τα πλέον αξιόλογα ευρήματα. Η έκθεση αυτή μετά από αλληπάλληλες παρατάσεις έληξε τον Ιούνιο 2014.

τηλέγραφος που χρησιμοποιήθηκε κατά την Κρητική εξέγερση του 1897 ήταν πιθανώς τύπου Mance Mark V ή παραλλαγή του (Goode 1875).

Ο πόλεμος μεταξύ Ελλάδας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που αναφέρθηκε παραπάνω, έληξε σύντομα με την παρέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων. Το 1900, ο ελληνικός στρατός είχε ήδη αποσυρθεί από την Κρήτη και οι χειριστές των οπτικών τηλεγράφων είχαν εγκαταλείψει τα νησιά. Ωστόσο, ο χειριστής του οπτικού τηλεγράφου των Αντικυθήρων, εκμεταλλευόμενος τη στρατιωτική και διοικητική γραφειοκρατία, παρέμεινε στον Ποταμό, το μικρό λιμάνι των Αντικυθήρων, απολαμβάνοντας τη φτηνή και απλή ζωή του νησιού και το μηνιαίο μισθό του!

Δέκα ημέρες μετά την ανακάλυψη του ναυαγίου, την Παρασκευή 14 Απριλίου 1900, εορτή της Ζωοδόχου Πηγής, οι κάτοικοι του Καψαλίου (του λιμανιού των Κυθήρων) διαπίστωσαν, προς μεγάλη έκπληξή τους, ότι ο τηλεγραφετής των Αντικυθήρων ζητούσε επείγουσα επικοινωνία. Μετά από λίγο η επικοινωνία αποκαταστάθηκε και διήρκεσε περίπου μία ώρα, κατά την οποία οι κάτοικοι και οι διοικητικές αρχές των Κυθήρων ενημερώθηκαν για την ανακάλυψη του ναυαγίου των Αντικυθήρων με την επίμονη παράκληση να προωθήσουν το μήνυμα στην Αθήνα, πράγμα το οποίο έγινε. Για το περιεχόμενο του τηλεγραφήματος, βλέπε την Εικόνα 4. Στο Υπουργείο Παιδείας (αρμόδιο για πολιτιστικά θέματα) και τους αρχαιολογικούς κύκλους η ανακοίνωση της ανακάλυψης έφερε κάποια δικαιολογημένη δραστηριότητα, αλλά μετά από διερεύνηση του πρόσφατου βίου και της φήμης του τηλεγραφετή των Αντικυθήρων απορρίφθηκε ως «προϊόν κρασοκατάνυξης»!

Υπάρχουν ορισμένες αντιφάσεις στην παραπάνω ανακοίνωση⁶. Ωστόσο, πρόκειται για μια ζωντανή περιγραφή της ανακάλυψης του ναυαγίου των Αντικυθήρων. Ο συντάκτης του άρθρου (Λυκούδης, 1950) το οποίο δημοσιεύθηκε στο τεύχος της 9^{ης} Δεκεμβρίου 1950 στην Επιθεώρηση «Ήλιος», είναι ο Στυλιανός Λυκούδης (1878-1958), ο οποίος μαζί με τον

⁶ Μικρές διαφορές που χρήζουν περαιτέρω διερεύνησης: (α) Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως κατά τον Απρίλιο τα σφουγγαράδικα πρέπει να όδευαν προς τις ακτές της Αφρικής και είναι απίθανο να «έκαναν αμέσως πανιά για τη Σύμη». (β) Ο δύτες που ανακάλυψε το ναυάγιο των Αντικυθήρων και απέσπασε και έφερε στην επιφάνεια το χάλκινο βραχίονα ήταν ο Ηλίας Λυκοπάντης με το ψευδώνυμο Σταδιάτης (και όχι «Σταδιώτης»). Αυτό επιβεβαιώθηκε όταν το 2006 ο Ξενοφών Μούσας και ο συγγραφέας συνάντησαν στη Ρόδο την ανιψιά του, η οποία μας είπε επίσης ότι, μετά την ανακάλυψη, ο θείος της δεν επέτρεπε σε κανένα να αγγίξει το χάλκινο βραχίονα και ότι κοιμόταν με αυτόν στην κουκέτα του, έως ότου επέστρεψαν στη Σύμη. (γ) Είναι εξαιρετικά απίθανο, ο δύτες να φορούσε στολή. Θα ήταν πολύ άβολο να ψαρεύει θαλασσινά με στολή δύτε. Είναι πιθανότερο να είχε βουτήξει για να δοκιμάσει μία καινούργια στολή ή για να δείξει τη χρήση της σε ένα αρχάριο και άπειρο νεαρό δύτε. Βεβαίως, είναι επίσης πιθανόν να βουτήξε για θαλασσινά, να ανακάλυψε το ναυάγιο και αμέσως μετά φόρεσε τη στολή για καλύτερη διερεύνηση του ναυαγίου. (δ) Ο Ηλίας Λυκοπάντης ήταν ο πιο έμπειρος δύτες, αλλά δεν υπάρχει καμία απόδειξη ότι ήταν ο καπετάνιος του δεύτερου σκάφους. (ε) Όπως αναφέρθηκε νωρίτερα τα δύο πλοία δεν απέπλευσαν για τη Σύμη, αμέσως μετά την ανακάλυψη. Ταξίδεψαν πρώτα έως την ακτή της Αφρικής για να συλλέξουν σφουγγάρια. Αυτό έχει νόημα, αλλιώς θα υπήρξε πολλή σημαντική καθυστέρηση, επτά μηνών, μεταξύ της επανόδου (από την Αφρική) των σκαφών στη Σύμη (προς το τέλος του Απριλίου) και την ανακοίνωση της ανακάλυψης στον (Κυθήριο) Υπουργό Παιδείας, κ. Σπυρίδωνα Στάη, στις 6 Νοεμβρίου 1900, σύμφωνα με τα δημοσιεύματα του τύπου.

πατέρα του Εμμανουήλ Λυκούδη (1849 – 1925) παρακολουθούσε, ως νεαρός ναυτικός την ανέλκυση των ευρημάτων του ναυαγίου των Αντικυθήρων, επί του οπλιταγωγού «Μυκάλη», το 1900 – 1901. Θεωρείται ως ένα συνεπές και αξιόπιστο πρόσωπο. Το 1939 εξελέγη τακτικό μέλος της Ακαδημίας Αθηνών.

Βιβλιογραφία

T. Freeth, Y. Bitsakis, X. Moussas, J. H. Seiradakis, A. Tselikas, H. Mangou, M. Zafeiropoulou, R. Hadland, D. Bate, A. Ramsey, M. Allen, A. Crawley, P. Hockley, T. Malzbender, D. Gelb, W. Ambrisco and M. G. Edmunds (2006), “Decoding the ancient Greek astronomical calculator known as the Antikythera Mechanism”, *Nature*, **444**, 587–91.

D. de Solla Price, (1974), “*Gears from the Greeks: The Antikythera Mechanism – A calendar computer from ca. 80 BC*”. American Philosophical Society, Transactions, N.S. **64**.7.

I.N. Σβορώνος. (1900), “*Ο Θησαυρός τῶν Αντικυθήρων*”. Beck & Barth, Athens.

Samuel Goode (1875), “Mance’s Heliograph, or Sun-Telegraph”, *The Journal of the Royal United Service Institution*”, **19**, 533-548.

Λυκούδης Στ. (1950), “Αρχαιολογικά Σημειώματα. Ο περίφημος θησαυρός της νήσου των Αντικυθήρων”. *Επιθεώρηση Ήλιος*, **345**, 563